

A photograph of a person in a swimsuit standing on a narrow, dark ledge or path within a cave. The person is holding a large, dark, curved umbrella over their head. The cave walls are rugged and rocky, with some green moss or vegetation visible. The lighting is dramatic, with strong highlights and deep shadows.

40

Povojni poboji

Jama pod
Macesново
gorico kot Huda
jama

Eden od šestih najdenih skeletov žrtev v stranskem rovu in jama pod Macesnovo gorico, fotografirana od spodaj.

Jama pod Macesnovo gorico kot Huda jama

IVAN PUC foto: PAVEL JAMNIK IN BOBO
ivan.puc@reporter.si

Na ostankih žrtev, vrženih v jamo pod Macesnovo gorico, leži še nekaj metrov nasutja, ki naj bi ga odstranili prihodnje leto in začeli prekopavati žrtve. Predvidoma zato, ker se vladna komisija za reševanje vprašanj prikritih grobišč vnovič sooča z oviranjem dela. Zato se je obrnila na premierja Marjana Šarca.

»Možno je, da je vstop v brezno pod Macesnovo gorico pri določenem delu politike in njihovih predhodnikih sprožil panično reakcijo, ki smo jo doživljali že ob vstopu v rov sv. Barbare v Hudi jami,« je v pismu predsednika vlade zapisal predsednik vladne komisije Jože Dežman.

Zamenjava tajnika

Premierja Šarca prosijo, naj jim sporoči, ali jim bo vlada omogočila delovanje v skladu z zakonom o prikritih vojnih grobiščih in pokopu žrtev. Pričakujejo zamenjavo tajnika komisije Franca Stanonika. Ta je po raz-

rešitvi s položaja direktorja direktorata za notranji trg obljubil, da se bo posvetil delu za komisijo, vendar kljub večkratnim pozivom še vedno nimajo zapisnika zadnje seje, pregleda stanja letošnjih projektov, zato jih skrbi, da program komisije, sprejela ga je vlada, ne bo uresničen. Prav tako se še niso začeli postopki za sprejem programa dela v prihodnjem letu. »S človekom, ki se tako obnaša, komisija ne more več sodelovati,« so zapisali. V komisiji bi radi, da bi večino denarja, ki ga ima komisija na voljo letno, porabili za delo v jami Macesnova gorica; boje se, da bi ostal neporabljen.

Pred kratkim so se člani vladne komisije srečali s srbskimi kolegi. »Oni imajo arhive, mi kopljemo. Pri nas se s prikritimi grobišči in morišči ukvarja bistveno več različnih znanstvenih strok, ne nazadnje je za nami država. V Srbiji ni tako,« je njen predsednik na začetku dejal pred novinarji, ko je s sodelavci predstavljal dela v jami pod Macesnovo gorico, potem ko so v globini dvajsetih metrov naleteli na posmrtno ostanke šestih žrtev, ki so se zateleke v stranske rove jame. Vanjo je bilo po oceni Dežmana vrženih okoli 1500 žrtev, njihovo število pa bi se lahko podvojilo. Razpis

za naslednje leto bodo ob védenju zapletenih razmer v jami dopolnili. »A prišli smo do dostopne ceste, ploščadi za delo arheologov, potrebna je še zaščita jamskega oboda z mrežami,« je zadovoljen Dežman.

700 kubičnih metrov miniranega skalovja

Krasoslovec dr. Andrej Mihevc, ki že veliko let raziskuje jame, v katerih so posmrtni ostanke umorjenih med vojno in po njej, je predstavil jamo pod Macesnovo gorico. Leži približno 150 metrov severozahodno od ceste, ki vodi iz Kočevja proti naselju Žaga Rog in naprej proti Dolenjskim Toplicam. Do nje vodi traktorska vleka oziroma pot, ki je bila nekdaj nekoliko širša, peljala je v zapuščeno vas Trnovec, ležečo dober kilometer severozahodno od jame.

Ker je jama tako blizu vasi, je bila verjetno dobra poznana, žal pa, kot ugotavlja Mihevc, o njej ni podatkov, ne ve se, kakšna je bila pred velikimi poboji. To bi jim pomagalo, ko so pripravljali razpis del. O njeni obliki lahko sodijo na podlagi drugih jam v okolici; je del nekdanjega, zdaj porušenega jamskega sistema. V pomoč so jim bila pri-

čevanja (tudi Alojza Pozelnika, risbo po njegovem pričevanju je v *Reporterju* objavil Ivo Zajdel), ko so pobegnili izpred jame (kot Pozelnik) ali pa iz nje same. Pričevanja rešencev se sicer razlikujejo, kar potrjuje, da so jih v jamo vrgli v različnih dnevih. Žrtev je bilo toliko, da so se preživeli lahko povzpeli prek trupel in splezal iz jame.

Po nekaterih pričevanjih so bili v začetku šestdesetih let, ko se je nasipni stožec skrčil, ostri robovi jame pod kotom minirani. V jamo je tako popadalo do 700 kubičnih metrov skalovja. Zaradi teže kamnine, ki je trupla odrinila, ne pričakujejo enotne gmote ostankov žrtev. Ker se je odstreljeni rob zelo razlikoval od ostale pokrajine, so ga pogozdili s smrekami. Ko so jih zdaj morali posekati, so prešteli letnice in ugotovili, da je bilo miniranje oziroma posaditev dreves konec petdesetih let.

V jami so zagotovo slovenske žrtve

Komisija je v zadnjih mesecih naslavljala vprašanja na vse tiste, ki bi lahko vedeli, katere narodnosti so žrtve na posameznih moriščih Kočevskega roga. Obrnili so se

tako na Milana Kučana kot na Spomenko Hribar in ZZB NOB. »Kako je mogoče, da vsem nam niso povedali, da v jami pod Krenom ni slovenskih žrtev, v jami pod Macesnovo gorico pa so,« se je tudi tokrat vprašal Dežman. Odgovora ni, a ostaja optimist glede odpiranja dialoga. Tistim, ki mislijo, da se stvari ne premaknejo, pa odgovarja: »Leta 1990 je bilo obravnavanih okoli 60 prikritih morišč in grobišč, danes jih je 750; stopili smo na skrajne robove skrivnosti. Policija opravlja svoje delo. Gospod Ribičič je bil rešen s falzifikatom naše kolegice. A dobro se ve, da bi moral biti obsojen kot zločinec. Tudi o tem se da pogovarjati.« Kot rečeno, ni neposrednega odgovora o narodnosti žrtev v posameznih breznih, ga pa vedno bolj jasno izrisujejo arheološke raziskave. Arheolog Uroš Košir (Avgusta, d.o.o.) je predstavil arheološke raziskave, opravljene leta 2017, ki ponujajo bolj jasen vpogled v narodnostno sestavo žrtev. Potrdile so se ugotovitve raziskav Mitje Ferenca s študenti leta 2004, ki so v vrtači poleg brezna Macesnove gorice odkrili okoli 50 kilogramov različnih predmetov. Leta 2017 so skoraj v celoti vse vnovič iz-

Novinarska konferenca predsednika vladne komisije za vprašanja prikritih grobišč Jožeta Dežmana. Na njej so nastopili tudi krasoslovec Andrej Mihevc (levo), arheolog Uroš Košir in kriminalist Pavle Jamnik (desno).

Bager z dvajsetmetrsko roko

Dela so po besedah direktorja kočevske komunale Marka Kljuna izvajali na 800 kvadratnih metrih. Teren so postopoma zniževali, da so lahko prišli do miniranega skalovja. Najprej so imeli dva manjša bagera, nato pa so najeli še večji bager s skoraj dvajsetmetrsko roko. Izdelali so rampo, da so z njim dosegli zahtevano globino jame. Na celotnem območju so izkopali okoli 3000 kubičnih metrov materiala. Delati so začeli v začetku avgusta, petega oktobra, takoj ko so na delovišče pripeljali večji bager, pa so naleteli na posmrtno ostanke. Izkopani material so uporabili za izdelavo ploščadi. Trenutno urejajo zaščito brežin jame.

Jama pod Macesnovo gorico pred deli, ki so se začela v začetku avgusta.

kopali, presegali zemljo, pobrali predmete in odkrili še skoraj 18 kilogramov različnih stvari: od osebnih (oblačila), opreme do streliva. Nekateri so bili namerno uničevalni oziroma zažgani, naleteli so na ostanke stopljenih aluminijastih predmetov. Med predmeti je bilo tudi veliko verskih, našli so 70 križcev in 51 svetinjc. Slednje so po izvoru slovenske. Odkrili so tudi del domobranske kokarde, nekaj več jih je pred njimi našel že Ferenc. V jami pod Macesnovo gorico so torej zagotovo slovenske žrtve. Hrvaški predmeti so zelo redki, nekaj pa jih je bilo italijanskih, nemških, starojugoslovanskih in britanskih.

Detektorji ne lažejo

Z detektorskim pregledom širšega območja jame pod Macesnovo gorico (zajel je 5,1 hektarja) so našli še 477 predmetov. Glede

na osebne predmete (od gumbov, prstana in očal) in na najdbo žice za vezanje ujetnikov se je jasno pokazala pot, po kateri so jih vodili do jame. Prepoznali so območje, kjer so jih slačili in vnovič vezali, območje, kjer so jih zadrževali, in kraj odvrtih predmetov. Prepoznali so tudi mesta najbolj intenzivnega streljanja na robu jame. Tulce, denimo, ki so jih našli nekoliko proč od jame, lahko povežemo z morebitnim streljanjem v zrak ali v tla, s čimer so zastraševali ujetnike. Odkriti so bili delci ročnih bomb, to potrjuje pričevanja rešencev o metanju ročnih bomb v jamo.

Arheolog Uroš Košir se je zadržal tudi pri detektorskem pregledu 2,6 hektarja bližnje okolice brezna pod Krenom. Odkrili so 1001 predmet in glede na razporeditev osebnih predmetov in kosov žice razbrali pot žrtev do jame – enaka je tisti, ki pelje peš po poti, ki vodi k jami še danes. Tovornjaki z ujetniki so se najverjetneje ustavili na območju, kjer sta danes informativna tabla o grobišču in spominsko znamenje. Že raziskave Ferenc in študentov so pokazale, da je bilo veliko osebnih predmetov in delov oblačil odkritih v sami vrtači, kjer je danes kapelica, kar so potrdile tudi zadnje raziskave. Niso pa našli predmetov, ki bi jih lahko povezali s slovenskimi žrtvami, kar precej pa jih je bilo hrvaških.

Metanje odpadkov in zažiganje

Kot zanimivost je Košir je omenil, da pri detektorskem pregledu okolice brezna v Debliških livadah (leži v neposredni bližini jame pod Krenom) ni bilo odkritih veliko predmetov. Niso našli skeletnih ostankov žrtev povojnih pomorov, so pa jamarji novomeškega jamarskega kluba lani in letos iz nje iznesli komunalne odpadke in pri tem z arheologi Avguste, d. o. o., odkri-

li večje število vojaških predmetov. Našteli so jih več kot 2000, nekaj manj je bilo prepoznanih in popisanih, večina jih pripada žrtvam in storilcem. Iz jame so iznesli dvanajst kilogramov stekla, več kot devet kilogramov staljenih aluminijastih predmetov, prevladuje pa vojaška oprema, čutare, menažke, jedilni pribor, tobačnice ... Zelo malo je gumbov, to po besedah arheologa dokazuje, da ujetnikov tu ob cesti še niso slekli. Po poreklu je največ nemških predmetov, veliko je italijanskih in starojugoslovanskih. Gre torej za njihovo vnovično uporabo, saj med žrtvami seveda ni bilo Italijanov. Ker so vojaki na čutare in menažke vpraskali napise, lahko trdimo, da je bilo največ žrtev iz Srbije in Črne gore. Tudi brezno v Debliških livadah razkriva, da so jo z metanjem odpadkov in zažiganjem prikrivali še v 60. letih prejšnjega stoletja.

Sinonim zločina brez zločinca

Medvojni in povojni pomori kot vojni zločini in zločini proti človečnosti ne zastarajo, zato morajo kriminalisti vztrajati. Za člana vladne komisije kriminalista Pavleta Jamnika je Kočevski rog sinonim za vse množične poboje na območju Slovenije. Lahko bi dodali, da so tudi sinonim zločina brez zločinca, saj jim v Kočevskem rogu po Jamnikovih besedah niso dobili človeka, »ki bi bil vsaj priča, če že ne blizu ljudem, ki so pomore izvajali. Razen roških rešencev, ki so preživele prejšnji režim, drugih pričevanj o poteku dogajanja na tem morišču ni bilo.«

Kriminalisti so se zato iskanja odgovora na vprašanje o žrtvah in dogajanju na moriščih lotili drugače: pred leti že s predlogi, da se razišče poreklo žrtev jame pod Krenom in jame pod Macesnovo gorico. Ko so 5. oktobra prvič naleteli na posmrtno ostanke, so dela začasno ustavili, da bi opravili kriminalistično-tehnični in forenzični pregled. Jamnik je poudaril, da bodo tudi tokrat dela pri pokopu žrtev podkrepjena vsaj s poskusom najti vsaj kakršnekoli sledi, ki bi lahko bile dokaz za potencialnega še živečega storilca. »Iz dneva v dan smo bolj oddaljeni od časa pobojev, a dokler obstaja vsaj teoretična možnost, da še živi kdo, udeležen pri pobojih, bo policija tudi na krajih teh kaznivih dejanj izvedla enake postopke, kot jih je na drugih krajih kaznivih dejanj.« Trenutno poteka kriminalistično-tehnični ogled rova, natančno merjenje in izris jame. Do nadaljevanja del predvidoma spomladi bodo ta del rova zaprli, da ne bi bili uničeni ostanki žrtev.

Kaj pa pokopno mesto? V sporazumu za skupne akcije z mestno občino Ljubljana je za žrtve jame pod Macesnovo gorico določeno pogrebno polje v Ljubljani. Predsednik vladne komisije za reševanje vprašanj prikritih grobišč Jože Dežman z zanimanjem čaka na rešitev. ■

Kriminalista na ogledu kraja vojnega zločina v stranskem rovu.

Iz jame pod Macesnovo gorico in celotnega območja so izkopali okoli 3000 kubičnih metrov materiala.